

Úloha teologie a teologických fakult v poslání soudobé univerzity

Pavel Ambros

Přijetí teologických fakult do svazku univerzity v Československu v roce 1990 lze chápat jako akt historické spravedlnosti a vyjádření zřetelného nesouhlasu s ideologicky motivovaným vyloučením teologických fakult z univerzit v roce 1950. Historicky odůvodněné symbolické gesto umožnilo teologickým fakultám začít budovat zcela od počátku výuku a později i vědeckou práci v přátelské a vstřícné atmosféře univerzitního prostředí. Přes toto konstatování můžeme položit (někdy nevyslovenou) otázku: Jaké zde má místo? Není spíše cizorodým tělesem?¹ Není útrpnost s teologií (někdy jen nedokonale zastíraná) tíživější než zjevné nepřátelství? Tendence vykázat teologii ze svazku univerzity nejsou nedávnou minulostí. Podobné úvahy se vynořují ze strany »přísné« vědy, politické moci a veřejného mínění již dlouho. I ze strany církevního společenství není fungování teologie na fakultách bez otázek. Přičlenění k univerzitě podložené pouze historicky se ukazuje jako nepřesvědčivé vůči humanistickým a pozitivistickým argumentům, nejnověji vůči současné teorii věd.² Přednáška chce přispět k diskusi z pozice katolické teologie.³

KRÁTKÝ DĚJINNÝ PŘEHLED VZTAHU TEOLOGIE A UNIVERZITY

Vznik univerzit je spjat se zásadní změnou pojetí středověké teologie.⁴ Vyšla vstříc rostoucímu zájmu porozumět křesťanské víře.⁵ Opírala se především o »lex credendi«, ponechala »lex orandi« spirituálním hnutím. Teologie prvního tisíciletí vycházela z »lex orandi«, z principu, vyjádřeném v patristickém axiomu »ut legem credendi lex statuat supplicandi« (aby zákon modlitby utvářel zákon víry).⁶ Princip sledoval takové hlubší poznání Božích tajemství, které bylo určeno pro nově obrácené, nebo vedlo k nápravě těch, kteří upadli do omylu. Jedni i druhí potřebovali pomoc. Tak se teologie vytvářela následovně: Je třeba se modlit za obrácení těchto konkrétních lidí. Nyní se modleme, aby jim Bůh dal potřebnou milost. Musíme věřit v to, k čemu se mají obrátit a k čemu potřebují milost. Nebude-li shoda ve víře, nebude možné se společně modlit. Těžiště teologického úsilí prvního tisíciletí je dojit

1. Srov. F. KÖNIG, »Podstata a úkoly katolické univerzity dnes,« *Dialog Evropa XXI*, roč. 6, 1995, č. 1, s. 8.
2. Srov. J. CAROLL, »Post-humanistická universita: tři teze,« *Proglas*, roč. 3, 1993, č. 9–10, s. 14–15; podrobněji o otázce mluví M. ALTRICHTER, »Synergie fakult na současné univerzitě: Z pohledu teologické fakulty,« *Dialog Evropa XXI*, roč. 6, 1995, č. 4, s. 26–28; charakter studia teologie před rokem 1989 srov. L. TICHÝ, »Litoměřická bohoslovecká fakulta do roku 1989,« *Teologické texty*, roč. 1, 1990, č. 4, s. 139–140.
3. Následující příspěvek byl přednesen na CMTF UP dne 21. 2. 2000.
4. Krátce můžeme celý vývoj shrnout takto: církevní otcové, patristické teologické školy, kláštery, univerzita.
5. Srov. F. KÖNIG, »Podstata a úkoly katolické univerzity dnes,« s. 7.
6. C. GIRAUDO, *Eucaristia per la chiesa: Prospettive teologiche sull'eucaristia a partire dall' »lex orandi«*, Roma, PUG 1998, s. 14–16.

k ortodoxii. Nechápe se jako formální pravda, nýbrž jako konkrétní obsah společné víry, což umožňuje společnou liturgii. Teologicky se formuluje pravda víry jako norma, jejímž účelem je opětne zařazení do modlitby církve těch, kdo takto ještě nevěří nebo přestali věřit. Kriteriem teologie se stala universalita, starobylost a jednomyslný souhlas (*ubique, semper, ab omnibus*) pravd víry a modlitby.⁷ Kdo se takto modlil, stával se teologem.⁸

Ke vzniku středověké univerzity vedlo postupné rozdělení dvou autonomních přístupů (teologického a filozofického) k základní křesťanské pravdě nového života v Kristu. Teologie ji chápe na základě zjevení, filozofie na základě moudrosti. Na přelomu 5. a 6. století se legitimním zdrojem intelektuální inspirace stává Písmo a tradice, včetně života svatých, a přitažlivé dědictví řecké a římské. Tato dichotomie dřímá potenciálně několik staletí v západní civilizaci za zdmi klášterů, které se stávají v podstatě jedinými nositeli transferu bohatství obou tradic až do doby rozdělení kláštera a univerzity. Ještě dlouhou dobu budou sledovat cesty rozdílné, ne však zásadně odlišné, spíše paralelní.

Mnišství se dovolává vlastní víry a spirituální zkušenosti (vyjádřené v pravidlech života, legendách světců a mystice) jako zdroje své teologické reflexe nového života.⁹ Mnišství nese v sobě riziko výlučnosti, manifestovaném ve skrytém či otevřeném odmítnutí teologické reflexe vůbec jako ďábelského pokušení, se kterým mnich vede svůj vlastní duchovní zápas.¹⁰

Univerzita vzniká od 12. stol. jako geniální inkulturační počín západního křesťanství. Univerzita se dovolává při své teologické reflexi nového života veškeré dosavadní tradice, včetně řeckého a římského dědictví. Pokřesťanstvení antického dědictví dochází vznikem institucionální laické kultury, definované nejvlivnějším inspirátorem sekularizačních tendencí v západní kultuře Boetiem, jako „svět dokonalé poznatelnosti – pravé vlasti naší duše“, „náboženství esence jako místo každé dokonalosti“.¹¹ Oddělení kláštera a univerzity je nesené nevysloveným předpokladem rozdělení zdrojů poznání a života: antická moudrost inspiruje myšlení a poznání, evangelium inspiruje život.

Jaký byl tedy vztah mezi univerzitou a teologií? Snad to můžeme vyjádřit takto: Cílem vzniku univerzit bylo vytvoření organicky, programově a ekonomicky autonomní instituce k rozvoji spekulativního odůvodnění věření (víry), vyrůstající z potřeb rodícího se nového evropského člověka, charakterizovaného svobodou jednotlivce

7. Srov. P. AMBROS, *Mezi východem a západem: Ekumenické otázky*, Velehrad, Societas 1993, s. 16–19.

8. Antické křesťanství v době patristické vytvářelo teologické školy kolem významných osob, kteří dali podnět k vytvoření místní teologické tradice korigované koncily. Pohanské školy univerzitního typu fungovaly zcela nezávisle na těchto teologických školách. Postoj prvních teologů byl k těmto školám nejdříve výrazně apologetický, později dialogický, utilitární a v poslední fázi antické doby universalistický. Podrobné vysvětlení vývoje v patristickém období je nepochybně velmi zajímavou kapitolou vztahu teologie a universalistických konceptů, spokojme se však pouze se závěrečným konstatováním.

9. „Mnišství ve své ryzí podobě usilovalo o proměnu a pokrm společně pro tělo, rozum a ducha. Úsilí benediktýnů kácením získat úrodnou půdu, péče o knihy a badatelská činnost, záliba konat dílo boží, liturgii a stavba chrámů vypovídá zřetelně o oblastech inkarnace evangelia a její inkulturace v prvních staletích západního mnišství“ (M. TENACE, „L'antropologia tra la filosofia e la teologia,“ in *Lezioni sulla Divinumanità*, Roma, Lipa 1994, s. 377).

10. Srov. rovněž T. DOSTATNÍ, „Znaky evropské kultury (klášter a univerzita),“ *Perspektivy*, 1992, č. 2, s. 5.

11. G. BASTIDE, *Les grandes thèmes moraux de la civilisation occidentale*, Paris, Dumont 1958, s. 21–22.

ve smyslu metodického tázání se na víru v síle antické filozofické tradice. Smyslem univerzity bylo pěstovat »novou« teologii druhého tisíciletí.

Univerzita (fakulty, kolegia, studijní kurzy, zkoušky a akademické tituly) je záležitostí středověku a na antické vzory navazuje spíše nepřímě.¹² Ekonomický rozvoj měst, růst počtu obyvatelstva a dělba práce daly vzniknout ekonomickým předpokladům uměleckých cechů a stavovských korporací. Vzniká nová mentalita charakterizovaná autonomií a svobodou jednotlivce. V této atmosféře se zrodil v Itálii zájem o Aristotela, římské a kanonické právo.¹³ Dynamika rozličných zájmů a aspirací byla doprovázena vznikem překvapivě homogenních skupin, které toužily po jednotě, nepřerušované souvislosti, stabilitě, středověké univerzalitě. Proto žáci se svými učiteli vytvářeli »universitas scholarium et magistrorum«. Středověké univerzity byly korporacemi, které vznikly ze skupin studentů, kteří se shromažďovali kolem svého učitele, sledovali jeho kurz a finančně ho zajišťovali.¹⁴ Uvnitř neznala žádné kasty a směrem navenek vystupovala jako skupina s jistými privilegii. Ostatní společnost ji vnímala jako instituci, kde se pěstovala věda a kde se k vědě vychovávalo. Stala se třetí mocností středověké společnosti vedle moci duchovní (*sacerdotium*) a světské (*imperium*). Výrazem »studium« bylo označováno ustanovení vyššího učení a jeho didaktický řád. »Universitas« garantovala autonomii a fungování této korporativní organizace, především ve smyslu personálním. Fakulta (»*facultas*«) byla nazývána skupina, která se věnovala specifickému tématu, a označovala až do konce 13. století vlastně »vědu«. Na základě společných zájmů se vytvářely skupiny mistrů a studentů, popřípadě pouze mistrů, a tvořily fakulty uspořádané podle důstojností poznání, a to fakultu teologickou, právnickou, lékařskou a artistickou (chápala se jako příprava k dalšímu studiu).¹⁵ Můžeme rozlišit dva základní typy univerzit: »universitas scholarium« (významné místo v organizaci studia v Bologni měli studenti) a »universitas magistrorum« (monopol na vzdělání na Sorbonně měli profesori). Kdo se stal studentem, byl vyňat z kompetence místních orgánů a podřízen biskupovi či svému mistru. Koncem středověku existovalo 80 univerzit, které měly společné známky: latina jako univerzitní jazyk, stejné nástroje studia a bádání, uznání dosažených stupňů vzdělání, heterogenost studentů a rozšíření mnoha pomocných institucí, především koleje. Univerzity sledovaly buď pařížský nebo bolognský model uspořádání univerzity. »Studium generale« byl takový studijní program, který zaručoval získání titulu uznaného v celé Evropě díky schválení univerzity papežem nebo císařem.¹⁶

Proces laicizace, započatý ve 14. století, a vznik místních a konfesních univerzit měly dva důsledky: Starobylé univerzity ztratily svoji výlučnost a stávaly se stále

12. Platónova vize, vyjádřená v 7. knize jeho *Republiky*, nebyla nikde realizována. Veřejné školy v Pergamu, Alexandrii, Antiochii a v Římě byly polovičatým řešením, něco mezi lidovou univerzitou a veřejnými přednáškami. Antické vzory byly spíše kulturními centry (s výjimkou Konstantinopole) než školami ve vlastním slova smyslu. Vznik středověkých univerzit souvisí se změnami života v době vlivu západní scholastiky. Univerzity se stávají součástí všeho, jsou výrazem intelektuálních a společenských podmínek a nelze je od nich odloučit. Jsou institucemi vědecky nezávislými, spojené se státem (ať už církevním nebo laickým).
13. Objevují se jednotlivci, kteří v sobě shrnují veškerou antickou moudrost systematickým způsobem (Konstantin Africký, Irnerio a Pepone v Bologni, Petr Abelard, Bernard z Tours).
14. Právně výraz »universitas« byl chápán jako »corpus« a »consortium ordo«.
15. V roce 1348 zde v Paříži vyučovalo 514 mistrů, na teologii 32 mistrů, na právech 18 mistrů a na lékařské fakultě 46 mistrů.
16. Shrňme-li náš historický a aktualizací přehled vývoje univerzity, můžeme říci vzhledem k teologii: Nové definování scholastické teologie jako »questiones«, k jehož řešení vede dvojí cesta – Boží zjevení v Písmu a tradice a celá dosavadní antická tradice filozofická – otevírá cestu k »universitas«, to je cesta svobodného bádání v teologii jako teologické spekulaci. Ustálená metoda byla tato: „Scholastická filosofie, to znamená aristotelovská filosofie ve formě a interpretaci pocházející ze středověku, církevní právo, tedy probírání sbírky papežských dekretálií (*Decretum Gratiani* ze 12. stol.) a konečně scholastická teologie, to znamená komentování Čtyř knih sentencí Petra Lombarda“ (O. H. Pesch, *Cesty k Lutherovi*, Brno, CDK 1999, s. 36).

závislejšími na politické situaci, sloužily rozvoji jednotlivých národních nebo místních skupin. Vytrácel se jejich univerzální charakter. Pokusy překonat duchovní krizi nominalistickou filozofií («via moderna») nevedly k úspěchu a většina univerzit sledovala «via antiqua», tj. scholastický systém. S nástupem humanismu vznikla «akademie», centrum vzdělanosti a vědy, vytvořené kolem velkých mistrů¹⁷ nebo mecenášů. Jejich vlivem vznikaly na univerzitách nové katedry (latina, řečtina, hebrejšтина) a nové koleje s humanistickým zaměřením, které nahradily artistické fakulty středověké univerzity. Univerzita konce 15. a 16. století si kladla tři cíle: přípravu na výkon povolání, lidskou formaci a vědecký výzkum.¹⁸ Teologické fakulty na konfesijně založených univerzitách měly nový úkol: teologicky zdůvodnit oprávněnost vzniku konfesí, funkci apologetickou a politicko-strategickou, staly se nástroji protestantské a katolické reformace.¹⁹

Teprve po třicetileté válce dochází k ústupu konfesijně zaměřených univerzit, jejich význam slábne. Nastupuje éra empirických věd a filozofie (nejdříve na «akademii»). Prosazuje se experiment jako základ výzkumu, dosahuje se značného pokroku v přírodních vědách, medicíně, matematice, dějinách. Založení univerzity v Göttingen (1737) přináší zásadní změnu v pojmání univerzity. Ideálem se stává svobodné bádání, nezávislé na státu a církvi, bádání, které je podrobeno pouze pravdě, dobru a kráse. Vědecký výzkum má studenta dovést k věčnosti. Badatelský zájem má být kultivován neohumanismem, ideálem «akademika», spojeného s aristokratickým ideálem džentlmena (vzdělaná elita se smyslem pro občanskou povinnost), zasazení se ve prospěch civilizace a přesvědčení, že kultura a poznání jsou užitečné (kdo žije racionálně, žije radostněji a plněji).²⁰ Teologie ze snahy uchovat si své místo v takto koncipované univerzitě se definuje přísně racionalisticky, a to po vzoru historických věd. Osvícenské ideály navíc teologii chápou pragmaticky a teologie je zaměřena účelově na blaho moderních států.²¹

17. Erasmus Rotterdamský.

18. Humanismus a reformace vtiskuje teologii nový charakter: Požaduje se ucelené vzdělání humanitních věd (gramatika, řečnictví), různých jazyků, logiky, přirozené filozofie a morálky, metafyziky, teologie scholastické a pozitivní a studium Písma svatého. Cílem vzdělávání bylo prospívat s milostí Boží duším bližních. Konfesijní a apologetický ráz teologie formuje její vztah k ostatním disciplínám, teologie ztrácí svoji integrující funkci v rámci vědy jako takové. Na jedné straně se rozvíjejí samostatně vědy exaktní s její transparentní definitorickou a deduktivní výstavbou, explicitně definovanými teoretickými východisky do jednotlivých oborů, na druhé straně vědy humanitní (literární vědy, lingvistika, literární historie, filozofie a dějiny), které se od 15. století definují odlišením »humanitas« od »divinitas« (E. Burke). Srov. *Velký sociologický slovník*, sv. 2, Praha, Karolinum 1996, s. 1374–1375.

19. Za příklad může sloužit »Ratio atque institutio studiorum« (1599), které obsahovalo vzor univerzitních studií TJ (předměty, studijní plány, učebnice a vyučovací metody). Obsahovalo dědictví italského humanismu, španělské katolické reformované teologie a praktických metod pařížských (»praelectio«, »repetitio«, »disputatio«, »compositio«, »academia«. První kurzy byly humanistické, filozofie aristotelovská, v teologii thomismus doplněný biblicky a pozitivně). Profesori byli nejen učitelé, ale rovněž i vychovatelé, proto museli být v těsném a důkladném styku se studenty. Profesorům i studentům byly předepsány společné formy zbožnosti, byly vymezeny přesné tresty za přechýny a motivace studentů byla zvyšována prestižními cenami.

20. Srov. J. CAROLL, »Post-humanistická universita: tři teze,« s. 14.

21. Teologie sleduje na teologických fakultách v Praze a Olomouci předem daný účel a to výchovu kněží podle vzoru jezuitského studijního plánu až do roku 1775, teologické manuály ukazují na spíše polemicou a kontroverzní povahu teologie než na povahu spekulativní, k čemuž seminární výchova přidávala

Univerzity po vzoru pruské Humboldtovy univerzity sledují maximalistický rozvoj duchovních vloh člověka jako ideál vzdělání, v kontrastu s odbornými školami, které směřují k přípravě odborníků pro praxi. Ideálem nové univerzity je živý kontakt studenta s vědou a výzkumem tím, že univerzita zároveň učí a bádá. Badatel je suverénem svého oboru, vychází z přejatých vědomostí, které dále předává, a z vědomostí získaných vlastním výzkumem. Univerzita tvoří organickou jednotu tím, že nabízí možnosti bádání kriticky ověřitelné. Cílem je samostatně myslící akademik, schopný kritického a zodpovědného uvažování, na základě garantované svobody bádání. Takové univerzité nebylo možné dát žádný jiný společný základ než svobodu, chápanou jako možnost rozvíjet se tam, kam člověk sám chce.²² V duchu pozitivizmu se změnil i postoj k náboženství (potažmo k teologii): žil z předpokladu, že vědecký pokrok v duchu předchází teze je možný pouze tam, kde zmizí náboženská víra, protože je dávana do protikladu k nové svobodě vědy, která žádné předběžné předpoklady (dané například vírou) nemůže přijmout, protože to odporuje svobodě bádání. Teologie je nahrazována religionistikou. Poněvadž teologie vycházela z údivu nad bytím, nemohla najít společnou řeč před základním východiskem moderního myšlení, tj. pochybností, skepsí, nejistotou a nedůvěrou.²³ Uznání těchto východisek však vedlo k nebyvalému rozvoji mnoha vědeckých disciplín v 19. století, za kterým teologie s opožděním pokulhávala.

Můžeme zde shrnout krátce jednotlivé pokusy dát univerzitě jednotící ráz: Max Weber²⁴ definuje společné úkoly univerzity ve třech oblastech: rozšiřovat vědomosti, učit způsobu myšlení a předávat jasné a konsistentní myšlenky v rámci daných nejvyšších hodnot, garantem je jedinec, poslouchající své vlastní svědomí (dnešní věda však dává přednost etické neutralitě). F. R. Leavis²⁵ považuje univerzitu za instituci, která chrání kulturu a humanitu tím, že vede studenty k pozornému čtení a myšlení, podněcuje inteligenci a citlivost. V šedesátých letech se profiluje univerzita jako politicky aktivní instituce, vychovávající politické a společenské elity, cílem se stává radikální společenská reforma. Neméně politický byl obnovený utilitaristický pokus přeměnit univerzitu na polytechniku, to znamená vychovávat budovatele společnosti a praktické vůdce v hospodářství. Dnes je univerzita postavena před úkol vytvořit v blízké budoucnosti podmínky pro studium asi „poloviny populace s respektováním možností studentů a společenské potřeby.“²⁶ Zásadně se změnila podoba studenta. Je středem zájmu státu, který se projevuje různým typem rozvojových programů vzdělávání, takže student ztrácí základní motivaci ke studiu a bádání. Přemíra pedagogických

kazuistiku, ritus a homiletiku. Josefská reforma znamenala Rautensrauchovým studijním řádem (1774) zcela nový přístup k teologii, sloužící státnímu církevnictví. Učební řád pro teologické fakulty platil od roku 1791 s malými modifikacemi až do roku 1850. Teologické fakulty jsou pak řízeny státními zákony, které byly pojaty do konkordátu Rakouska a Svatého Stolce (1858). I po zrušení konkordátu se řídil běh teologických fakult rakouskými zákony z 60. let minulého století (rozdělení studia teologie na teologických fakultách a diecézních učilištích, kde teologické fakulty byly zavázány pěstovat vědu ve vyšší míře, profesory mohli být jmenováni jen ti, kdo měli kanonickou misi od biskupa a složili tridentské vyznání víry). Vliv církevní autority a její dozor prostřednictvím velkého kancléře nad obsazováním míst, výukou a mravní integritou profesorů je vždy znovu důvodem snah o vyloučení teologických fakult ze svazku univerzity. Druhým důvodem je popírání teologie jako vědy, ve smyslu pochopení moderních věd (v roce 1920 na KU v Praze). Teologické fakulty pak byly vyloučeny ze svazku univerzity v roce 1950 z důvodů ideologických.

22. Srov. F. KÖNIG, „Podstata a úkoly katolické univerzity dnes,“ s. 7.

23. Tamtéž, s. 8.

24. M. WEBER, „Věda jako povolání,“ in *Metodologie, sociologie a politika*, Praha, OIKOYMENH 1998, s. 109–134.

25. F. R. LEAVIS, „Education and the university: Considerations at a critical Time,“ *Scrutiny*, roč. 11, 1942–43, č. 3, s. 162–167.

26. E. SCHMIDT, „Univerzity na přelomu století,“ *Dialog Evropa XXI*, roč. 6, 1995, č. 1, s. 2.

systémů (asistentů, tutorů, mentorů, poradenských center, veškerých služeb, které univerzita nabízí) a paralelních možností a kombinací vede k tomu, že student se stává pasivním článkem univerzitního vzdělávacího systému, takže ideál jednoty a svobody výuky a bádání a centrální požadavek po růstu vysokoškolsky vzdělaných lidí se často kříží.²⁷ Základním problémem univerzity se stává její manažering. Nemáme žádný pevný bod, z něhož bychom mohli univerzitu vyzvednout z jejího zakotvení v sobě samé, nemáme absolutně pevnou půdu, na níž bychom mohli budovat. Naše situace je asi taková, jako bychom byli na palubě lodi, která se nachází na širém moři a na níž by bylo nutné během plavby vyměnit nejen stěžeň, ale i kormidlo a celý trup. Vše proběhne asi způsobem, který si dnes ještě nedovedeme představit.²⁸ Poslání univerzity dnes stojí před útokem mnohem zhoubnějším: Vědecké poznání je totiž určeno k tomu, aby učinilo život pohodlnější, nikoliv lepší či šťastnější. Civilizace vede k rozvoji vědy a techniky, racionality, kultivovanosti a nad tím vším k rozvoji pohodlí (Nietzsche). Pracovat pro pohodlí vede k nihilismu, protože zbavuje svět smyslu. Tento postoj zásadně podkopává naivní víru v poznání, která byla hlavním rysem humanistické tradice. Svět je dobýván odborníky bez ducha a sensualisty bez srdce. Civilizace triumfuje nad kulturou a Nietzscheho nesmlouvavé proroctví, zdá se, je dnes silnější než optimismus těch, kteří věří v morální integritu odborníků poslušných etosu vědce či důvěře v obnovu kultury jako morálního jádra společnosti.

SOUČASNÉ POSTAVENÍ TEOLOGICKÝCH FAKULT

Postavení katolických TF na univerzitách druhé poloviny minulého století až do Druhého vatikánského koncilu mělo výrazně obranný charakter, teologie vnímala své ohrožení ze dvou stran: obávala se přízpůsobování se obecným trendům, doprovázené ztrátou úcty k sobě samé, a obávala se uzavřenosti před otázkami druhých, ať už v podobě »teologie v singuláru« či »teologie perennis«²⁹ nebo i vytvářením ryze katolických institucí a univerzit. Riziko ztráty kontaktu nebylo často náležitě doceněno. Je zde třeba připomenout Newmanův projekt univerzity, pojatý jako široký okruh vědomostí, z nichž nesmí být teologie vyčleňována, protože bez ní nelze ani ostatní vědní obory vidět v jejich správných proporcích.³⁰ Newman se pokusil prosadit humanistické ideály i do svého projektu katolické univerzity. Tato jeho snaha byla spíše osamocená a s úpadkem propojení jednotlivých vědních oborů prozrazuje spíše obdivuhodný lidský optimismus, který našel vyjádření na Druhém vatikánském koncilu. Úkolem teologie v tomto období bylo zajistit jednotnou přípravu kněží a řeholníků co do obsahu, metody a řízení teologických fakult. Předpokladem toho bylo uchovat přímý vliv církevní autority na výuku teologie a zajistit srovnatelnou vědeckou úroveň s ostatními univerzitními studii.³¹

27. Krize univerzit má dnes několik příčin: růst diferenciací vědeckých disciplín, růst specializace, osamostatnění nových vědních oborů. Snaha uchovat ideál novověké univerzity jako místa kritické výměny mezi různými odvětvími se zhroutil. Specializace je tak značná, že si na světě často rozumí jen několik odborníků. Existuje stále riziko, že intenzivní bádání odvede profesora od studentů nebo zájem o studenty odvede profesora od špičkového bádání. Pedagogické a vědecké působení se jeví stále problematičtější. Velký nárůst počtu studentů staví univerzity před problémy fungování organizačních struktur univerzity. Napětí mezi akademickým vzděláváním a potřebami praxe vede k nespokojenosti s učebními programy a vyučovacími metodami.

28. Otto Neurath, cit. in E. BUSEK, „Kde začíná budoucnost – na univerzitách,“ *Dialog Evropa XXI*, roč. 6, 1995, č. 1, s. 5.

29. M. ALTRICHTER, „Synergie fakult na současné univerzitě,“ s. 24.

30. Srov. C. S. DESSAIN, „Newmanova Idea univerzity,“ *Teologické texty*, roč. 6, 1995, č. 4, s. 110–111.

31. Srov. „Deus scientiarum Dominus (1931),“ in *Lexikon für Theologie und Kirche*, sv. 3., Freiburg, Herder 1995, s. 261.

Druhý vatikánský koncil (GE 11) stanovil teologickým fakultám zcela nové principy: obnovu obsahu a metody studia a výuky, legitimní svobodu bádání a učení, požadavek organické participace na vnitřním životě fakulty a univerzity a požadavek spolupráce se všemi akademickými institucemi.³² Základní normou pro práci a organizaci teologických fakult se stala apoštolská konstituce o církevních univerzitách a fakultách *Sapientia christiana* [Sch] z roku 1979.³³ Podle ní je úkolem teologických fakult pečovat o teologickou vědu v bádání a vyučování a poskytovat vzdělání budoucím kněžím a řeholníkům, učitelům náboženství a těm, kdo potřebují teologické vzdělání. Její úkol však přesahuje ryze církevní pole, má rovněž významnou společenskou funkci ve vztahu k odpovědnosti vůči evropské kulturní a vědecké tradici. Je povinna podpořit rozvoj teologie jako integrálního prvku univerzitních studií. Teologie žije ze vzájemné výměny s ostatními vědeckými disciplínami, stejně tak ostatní vědecké disciplíny mohou a mají těžit z přítomnosti teologie pro sebe.³⁴

Postavení teologických fakult závisí rovněž na roli, kterou stát a společnost připisují církvím. Status teologických fakult souvisí se způsobem spolupráce církve a státu. Naleznou-li společné pole zájmu, založené na oboustranné výhodnosti, napomáhá to k definování teologické fakulty v rámci univerzity. Konkrétně se tento vztah projevuje na právním zakotvení teologických fakult v zákonodárství státu a na způsobu uplatnění kanonického práva v životě teologických fakult. Postavení katolických teologických fakult je určeno CIC, kán. 807–821, kde se oprávnění zřizovat a řídit univerzity a fakulty odůvodňuje povinností církve přispět k vyšší kultuře lidí a k plnějšímu rozvinutí lidské osoby.³⁵ Apoštolský stolec je buď přímo zřizuje nebo schvaluje. Místní církev je povinna posílat zde mladé lidi s vynikajícím charakterem, ctnostmi a nadáním. Vyučující musí mít k vyučování pověření od příslušného církevního představeného. Znamená to, že katolické teologické fakulty mají dvojí status: státní a církevní. Platí pro ně státní zákonodárství, které určuje způsob řízení, organizace, financování, nemůže však existovat alespoň bez schválení církevní autoritou. Pozoruhodné je, že církevní zákonodárství respektuje svobodu bádání a obsahuje v sobě schopnost přijmout velmi různé podoby univerzity. Stěžejním pojítkem mezi teologickou fakultou a místní církví je postava velkého kancléře, jehož úkolem je všechny potenciální nesrovnalosti sladovat a řešit. Církevní uznání fakulty na sebe váže možnost uznání dosažených státních stupňů vzdělání pro oblast kanonickou a církevní. Tam, kde se autonomie teologického bádání dotýká oblasti vyznání víry církve, vystupuje do popředí možnost uplatnění reálného vlivu magisteria na život teologické fakulty. Učitelé jsou nejvýznamnější složkou fakulty, jsou státními zaměstnanci a přitom velmi úzce spjatí s církví, musí splňovat kritéria kladená státem i církví zároveň. I když je tento vztah velmi dynamický, co do vlastního obsahu, nelze jej ze strany státní administrativy zpochybnit takovým způsobem, který by měl za následek nemožnost uplatnit reálný vliv církve na personální obsazení fakulty. Tento vliv se vykonává trojím způsobem: udělením »nihil obstat« pro ty, kteří chtějí získat stálý pracovní poměr nebo jsou povýšeni do nejvyššího pedago-

32. Srov. „De studiis academicis ecclesiasticis,” in *Enchiridion Vaticanum*, sv. 3, Bologna, EDB 1990, čl. 342–346.

33. Český překlad: Praha – Řím, Křesťanská akademie 1998.

34. Srov. J. DOLISTA, „Univerzitní teologie u nás po r. 1989,” *Perspektivy*, roč. 3, 1994, č. 3, s. 5.

35. CIC, kán. 807.

gického stupně, udělením »kanonické mise« pro ty, kteří učí obory týkající se víry a mravů na znamení toho, že neučí z vlastní autority, ale v síle poslání, které přijali od církve (podmínkou získání »kanonické mise« je složení vyznání víry), a ostatní obdrží »veniam docendi« (povolení k vyučování).³⁶ Tím se vyjadřuje souhlas s tím, že se dotýčný pedagog stává členem církevně schválené fakulty. Může být odňato v případě vážného porušení nauky nebo mravů. Statuta a státní zákonodárství mají umožnit, aby dotýčný již nemohl vystupovat jako církví autorizovaný učitel, vědec či examinátor. Ztrácí tím své legitimní členství na fakultě z kanonického hlediska a své profesní uplatnění musí hledat mimo její sféru. Je zcela zřetelná tendence oslabit tento vliv tím, že se mnohé akomodace legislativ pokouší přesně určit, co to znamená porušení nauky a mravů vzhledem ke svobodě bádání v teologii.³⁷

PŘÍTOMNOST TEOLOGIE V KULTUŘE UNIVERZITY

Diskuse o úloze teologie v poslání univerzity vychází ve svém základě z obhajoby poslání univerzity. Odpověď, proč teologie na univerzitu patří, musí dát teologie i univerzita. Pokusím se alespoň o první část této odpovědi.³⁸

Tradiční univerzitní ideály jsou dnes omezeny na funkčnost celé univerzitní struktury. Požadavek celistvosti pravdy a smysl pro komunitní způsob hledání pravdy, typický pro středověkou univerzitu, je zeslaben hlubokou fragmentací poznání. Jednotlivé části univerzity spojují ekonomické danosti a hledání vyváženosti pozic vlivu a moci. Univerzita zápasí s úpadkem kvality ve prospěch kvantity, z hlediska společenského pozorujeme pokles její prestiže, bolestně pocítujeme nedostatek osobního kontaktu se studenty a růst anonymity mezi nimi, nepochopení jejich situace, profesionalizace univerzity, setkáváme se s lobbyistickými tlaky především ze strany možných zakázek z finančně silných skupin, velká diversifikace studia s rizikem růstu specialistů extrémně ponořených do jednotlivých sektorů vědy, typické je bádání bez odkazu na etické vidění. Univerzita snadno podléhá převládajícímu kulturnímu trendu nebo naopak trpí základní uzavřeností ve svém světě. Univerzita není společenstvím profesorů a studentů hledajících pravdu, je nástrojem k uskutečnění státní politiky či jiných finančně-ekonomických skupin. Neexistuje vůdčí, integrující myšlenka, která spojuje rozdílné struktury univerzity. Chaos v myšlenkách a ubohost základních kritérií brání vypracovat takové studijní plány, které podstatně zasahují do nových problémů aktivním způsobem.

36. Srov. Sch 26.

37. Srov. „Fakultäten,“ in *Lexikon für Theologie und Kirche*, sv. 3, Freiburg, Herder 1995, s. 1159–1162.

38. Diskuse o univerzitách od bouřlivých událostí roku 1968 je v celé Evropě stále velmi živá, většinou je velmi všeobecnou nebo nevybočuje z dosavadních konvencí pohledu na univerzitu. Nové myšlenky nejsou, témata se dotýkají vztahu univerzit a politické a ekonomické moci, profesionální formace, otázek manažerských, finančních a administrativních. Požadavek masifikace vede k růstu velikosti univerzit a k růstu nákladů. Univerzita je považována za pasivní (neutrální) či dokonce podřízený prvek dominantní kultury, které je podřízena ideologicky (výzkum a výuka je nesena převažující ideologií). K přesvědčení, že univerzita uchovává svoji vlastní autonomii i schopnost vtisknout proměňující se společnosti výrazné rysy, spíše slábne.

Teologie nevede k náboženské propagandě nebo k proselytismu. Podílí se na koherentním postoji člověka s jeho vírou. Tato koherence se projevuje poznáním a konotacemi, které člověku dávají schopnost posoudit věci s odstupem, který mu víra dává. Tento odstup lze vyjádřit pojmem »smysl«. Teologie se totiž zabývá veškerým lidským konáním z hlediska smyslu daného zjevením Božím. Její kritická funkce má proto formu prorockou, to je schopnost interpretovat přítomnost její budoucí dynamikou, to je nikdy neukončenou otevřeností vůči Božímu povolání a působení. Teologie uchovává v sobě sílu bezbrannosti, to je svědectví, které se neopírá o žádnou jinou moc než důvěru v zastávce. Teolog při hledání pravdy je veden pokorou, která není chápána jako morální apel, nýbrž jako nutná podmínka vůči pravdě, nezávislé na člověku a k člověku se vztahující. Teologie je úzce spjatá s jazykem, pohybuje se v jazykových vyjádřeních, která tvoří samostatné celky: topos, typologii, intertextualitu, parabolu, metaforu, alegorii, analogii. Teologie si je více než kterákoli jiná věda vědoma rizika degenerace jazyka v náboženské, teologické, vědecké či politické žvanění. Teologie poukazuje stále na to, že naše řeč je pojitkem s naším osobním světem, který překračuje své hranice směrem k větším celkům, které mohou spolu navzájem komunikovat. Teologie je popis komunikujících vztahů – mikrokosmu i makrokosmu. Teologie načrtává obraz celku, či alespoň jeho východisko. Tím je podobná filozofii. Již jsem naznačil, že teologie se po celé tisíciletí nechala ve svých metodách inspirovat především filozofií. Tak dlouho si nechala sloužit filozofií, až začala hledat vnější opory v ideologizovaných podobách filozofie. Teologie se vrací k podstatnému, z čeho vyrůstá: ke svědectví o víře na základě „kritického odstupu, bezbrannosti a pokory, schopnosti komunikovat, schopnosti souhrnné reflexe a vytvoření dějinné tradice“, které vrátí víře její závažnost.³⁹ Těžiště teologie se obrací k člověku jako osobě před Bohem a pro Boha.

Základní teologická kritika nepřináší do středu pozornosti teologickou reflexi, ale skutečnost víry jako takové. Svědectví, kterým se kriticky obírá, má ulehčit rozhodování. Víra je často považována za soukromou, privátní věc a neváže se na život jako na celek, tudíž ani na křesťanskou existenci mezi lidmi a danými strukturami. Proto svědectví víře je základní teologický přínos životu vůbec. Subjektivní aspekt, dotýkající se každé osoby v její nejvlastnější schopnosti vést dialog a dosvědčovat svou vlastní integritu jako osoby transcendentální je počátkem přítomnosti teologie v univerzitním světě. Objektivní aspekt této přítomnosti je vyjádřen v dialogu mezi vírou a ostatními oblastmi poznání tím, že vnáší otázky smyslu, hodnoty bytí a konání člověka, jeho vědomí sebe a své svobody do vědeckého bádání. Teoretické zpochybnění či zeslabování svobody člověka nelze zodpovědět teoreticky, ale pouze přítomností svobodné lidské osoby. V tomto smyslu je teologie opět spojena se svým spirituálním základem, bez něhož hyne stejnými nemocemi jako kultura kolem ní. Teologie přináší světu člověka svobodně se rozhodujícího, kde garancí této svobody není psychické a sociální osvobození od nutností či pravděpodobností, ale kde garancí svobodného rozhodování se stává jedinečnost a neopakovatelnost jednání Božího, která přináší záruku lidské jedinečnosti, neopakovatelnosti, nezaměnitelnosti. Boží slovo o člověku se stává zdrojem slova o Bohu. Tento zápas vede teologie ne kvůli sobě samé, ale kvůli člověku. Není zde proto, aby vynášela soud nad

39. Srov. P. POKORNÝ, „Mužové aténští,“ *Teologická reflexe*, roč. 2, 1996, č. 2, s. VI–XII.

člověkem, nýbrž aby otevřela celou povahou své práce cestu Božího soudu nad člověkem, to je cestu hlubokého, božského ujištění o kladném smyslu všeho poznávání. Mýtus blahobytu, kterému snad nevědomky sloužíme, je teologií demytologizován tím, že dokonalost člověka chápe jako dokonalost vztahů, ne jako dokonalost přirozenosti. Vazby mezi slovem Božím o člověku a lidským slovem o Bohu vždy znovu uvádějí do absolutní svobody, pochopené jako Boží oslovení a lidská odpověď. Teologie ji chápe jako univerzálně platnou. Kde jinde chceme hledat ujištění, že naše veškeré poznání nebude použito k pohodlnějšímu životu, ale k životu lepšímu či šťastnějšímu? A může univerzita mít jiné poslání než život lepší a šťastnější?